

ג ל י ו נ ו ת ל ע י ו ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ שנת העשרים ושמונה

במדבר (תשכ"ט)

השבוע לא יופיע
עלון הדרכה

א. שאלה כללית

ב'. שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבותם.

הקשה אברבנאל:

והלא הוא בהפך שצוה תורה (שמות ל' י"ב) "כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לה" בפקוד אותם ופרשו רש"י (שם): "כשתרצה לקבל סכום מבינם לדעת כמה הם, אל תמנעם לגלגלת אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מבינם", ואיך אם כן צוה כאן שימנעם לגלגלותם?

ואלה אחדות מתשובות הפרשנים:

רש"י ב' ד"ה לגלגלותם: ע"י שקלים, בקע לגלגלת.

רמב"ן ג' ד"ה תפקוד אותם.

ענין פקידה וזכרון והשגחה על דבר כלשון (בר' כ"א א') "וה' פקד את שרה" והוא פתורנו בכל מקום (= וזהו פירוש המלה "פקד" בכל מקום) - רגם "פקדון" מפני ששמירתו והשגחתו עליו; וכאשר צוה למנות עם ישראל אמר "תפקוד אותם" לרמוז שלא יספרם, רק שיתנו כפר נפשם מחצית השקל, ובהם ישגיה ויזכור מספר העם.

ואמר בדוד (שמואל ב' כ"ד) "מספר מפקד העם", כי ידע מספרם בפקודת הכפר, כי רחוק הוא אצלי שלא יזהר דוד במה שאמר הכתוב (שם ל' י"ב) "ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם". ואם אולי טעה דוד, למה לא עשה יואב שקלים? והיה דבר המלך נתעב אצלו והוא אמר לו (דברי הימים א' כ"א): "הלא אדוני המלך כלם לאדוני לעבדים, למה יבקש זאת אדוני? למה יהיה לאשמה לישראל?" ולמה לא ימנע יואב בשקלים שלא יחטא?

אבל כפי דעתי היה הקצף עליו בעבור שמנאם שלא לצרך כי לא היה יוצא למלחמה ולא היה עושה בהם (= בצבאותיו) דבר בעת ההיא, רק (= כל כונתו) לשמח לבו, שמלך על עם רב, והוא מאמר יואב: (שמואל ב' כ"ד): "ויוסף ה' אלוקיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדוני המלך רואות - ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה?..."

רלב"ג: שמואל ב' כ"ד: היה החטא בשדוד משיח אלוקי יעקב ונעים זמירות ישראל שם בשר זרועו בבטחו על רב עמו, ולא היה ראוי שישיט בסחובו ברב עם הדרת מלך, כי אם-בה' לבדו, שאין מעצור בידו להושיע ברב או במעט.

אברבנאל: ..וכבר פרשתי בסדר כי תשא שלא היתה המצוה ההיא ממחצית השקל שיתנו בעת המנין מצוה לדורות שיעשו כן תמיד, אלא עצה נכונה שכאשר ירצה למנות את העם מדעתו ורצונו שיעשה כן, ויועילו בזה שיתנו כל העם כסף הבקע לגלגלת למלאכת המשכן לצורך האדנים... אם כן היה מצוה למנות, כי "שומר מצוה לא ידע דבר רע" (קהלת ח'). לכן עתה שהיה המנין הכרחי בעם, צוה יתברך שיעשה אותו מבלי בקע מפחד המגפה, כי שלוחי מצוה אינם נזוקים (תהלים צ"א) ואל יירא ואל יחת "מדבר באפל, יהלך מקטב ישרו בצהרים". (המליצה לקוחה מתהלים צ"א ו').

ומה שפירש רש"י שנמנו בפעם הזו (= במדבר א') גם אז על ידי שקלים, כבודו במקומו מונח - אינו אמתי בפירוש הכתובים, כי המה יעידון יגידון שלא נמנו ישראל ע"י שקלים, כי אם לגלגלתם.

אברבנאל א' שמואל ב' כ"ד:

אומר אני שלא היה גדול החטא מצד עצמו כי אם כפי החומא ומעלתו, כי דוד שבטבעו היה שפל רוח, כמו שאמר (תהלים קל"א) "ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני" והיה נטען באלוקיו, כמו שאמר (תהלים ע"א) "בך ה' חסיתי ובה' בטחתי" ואמר (שם קי"ח) "טוב לחסות בה' מבטח באדם", ומאשר שמש בשלמות גדול ונבקות נמרץ שבעים שנה ולבסוף נעשה גבה עינים ורחב לבב ויבטח ברב עמו ויתהלל במתת ידו, בצואתו את יואב שימנה את העם להתגאות בו על אויביו, לכן היה ראוי לענש גדול...

- (1) במה חולק אברבנאל על רש"י ועל הרמב"ן?
- א (2) למי משתי הדעות יש להביא סמוכין מדברי ספר החנוך בכי תשא: מצות עשה שיתן כל אחד מישראל מחצית השקל מבין עשרים שנה ומעלה בין עשיר בין עני בכל שנה ליד הכהנים... והיו מניחין הכל בלשכה אחת במקדש ומשם היו מוציאים לקנות תמידין ומוספין...
- אא (3) מה כונת אברבנאל בהבליט בתקיפות את התנגדותו לדעת רש"י, מפני איזו טעות רצה להצילנו? (שים לב לשמושו בתהלים צ"א - לשם מה הביא פסוק זה)
- (4) במה חטא דוד המלך לפי הנחת הרמב"ן בפירוש מקומנו ובמה חטא דוד לפי הנחתו של אברבנאל?
- (5) י מה הן הראיות מלשון הכתוב במדבר א' בגד דעתו של רש"י?
- (6) התוכל להביא ראיות מפרטי הספור בשמואל ב' כ"ד לתפישתו של רלב"ג?
- (7) לאיזו דעה אפשר להביא סעד מדברי יואב דברי הימים א' כ"א ג'?

ב. המשך השאלה הכללית

רמב"ן א' מ"ה ד"ה ויהיו כל פקודי בני ישראל לבית אבותם.
הוצרך הכתוב להגיד מספר הכלל לאחר שהגיד הפרטים, כי נצטווה משה ואהרן, שיידעו מספר כל שבט, כי כן דרך המלכים למנות את העם; ויתכן שנאמר עוד, כי היה זה כדרך שהמלכות עושה בבואה למלחמה, כי עתה היו מזומנים להיכנס לארץ ולבוא במלחמה עם מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ועם השאר כולם, כמו שאמר "נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה'" (במדבר י' כ"ס), והיו משה והנשיאים צריכים לדעת מספר חלוצי צבא המלחמה וכן מספר כל שבט ושבט ומה יפקוד עליו בערבות מואב במערכות המלחמה, כי התורה לא תסמך על הנס שירדוף אחד אלף וזה טעם "כל יוצא צבא בישראל" כי המניין מפני צבא המלחמה.

הסבר - שאין דבריו אלה סותרים את דבריו שהובאו בשאלה א בהאשימו את דוד המלך (וכן - האין העומדים הם בסתירה לדברי הרלב"ג?)

ג. א'. וידבר ה' אל משה במדבר סיני...

במדבר רבה א' ז': וידבר ה' אל משה במדבר סיני: כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר, אינו יכול לקנות את החכמה ואת התורה, לכך נאמר "במדבר סיני".

(הטרה לדברי המדרש ערובין נ"ד ע"א: מאי דכתיב (במדבר כ"א). "וממדבר מתנה"? אם משיש אדם עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו, תלמודו מתקיים בידו ואם לאו - אין תלמודו מתקיים בידו... מאי דכתיב (שיר השירים ה') "לחיו כערוגת הבשם"? אם משיש אדם עצמו כערוגה זו שהכל דשין בה וכבשם זה שהכל מתבשמין בו - תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו - אין תלמודו מתקיים בידו...)

- אא 1. מה ראה הדרשן להוציא את המלה "במדבר" ממשמעותה?
2. מהי כונת המדרש?

ד. השוה: שמות ל"ח כ"ן: בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש לכל העובר על הפקודים מן עשרים... לשש מאות אלף ושלש אלפים וחמש מאות וחמשים. במדבר א' מ"ו: ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלש אלפים וחמש מאות.

העמק דבר א' ד"ה במדבר סיני:

...באשר לא נמנו כי אם יוצאי צבא, היינו רואים להמנות בחיל המלך למלחמה עם הכנענים, והיה במנין ראשון 605,550 ונקבע על זה הסך השראת שכינה (= שהשכינה שורה במחנה שלא יהא פחות מן הנ"ל) והיה ידוע דנדרש להיות במדבר זה הסך. ומאז ואילך אפילו נעשו עוד הרבה בני עשרים, לא נכנסו לצבא להמנות, כי אם בהפקד ע"י מיתח, או סיבה אחרת שיצאו חוץ למחנה, היו נצרכים למלאות זה הסך מבני עשרים אחרים. ובהיותם עומדים במקום אחד, לא חש הקב"ה לצוות למלאות הצבא, עד שהגיע קרוב לעשרים יום בחדש השני, שאז היו מיועדים לצאת לדרך וה' בראשם כמלך בראש צבאיו, על כן בא הצווי לחזור ולמנות ולמלאות זה הסך... (וכמו) שכל מלך יודע כמה יהיו יוצאי צבא בחילו וכמה גדולים ואיזה סך בכל גדוד...

1. מהי הפליאה שרוצה בעל העמק דבר לישבה?
- אא 2. התוכל לישב פליאה זו בדרך אחרת?